

Segítsd a királyt!

ISTVÁN-DRÁMÁK ÉS RATKÓ JÓZSEF MŰVE

„Fent Budapesten folyhat a parádé s egész országban víg lehet a munkaszünetes nap, ebben a parádében és vigasságban nincs egészség és igazság. István király országa szálljon magába, ha lehet s ha van ereje, készítse közelítő veszedelmek ellen” — *Ady Endre* sistergett így, 1902 augusztusában a *Nagyvárad* *Nalóban*. Nem sokkal a millennium után vagyunk, látványos kulisszák épültek; már áll a Parlament, a kis és nagy sugárúton palotákat emeltek, jár a kis földalatti, ám költőnk az ország sorsáért jajdul: dolgainkat szűkös klikkek kaszinóban intézik, tobzódik az úrhatnáság, megoldatlan a nemzeti-ség ügye. Hiábavaló az áltatás; István király országa beteg. „Ha csak a jó sors nem segít — írja *Ady* —, ez az ország pár évtized alatt össze fog omlani.”

Jól tudjuk, a prófécia beteljesedett.

S hogy *Ratkó József* István-drámájának mélységeit, magasságát, s távlatát lássuk, *Ady* izzó közösségi aggodalmára kell gondolnunk. Mert István alakját meglevenítő irodalmi, drámai műveknek kevese az, amely abban a tágaságigényben született, ahogyan *Ady* imént idézett publicisztikájában, s annyi más költői, prózai munkájában egy társadalmilag, erkölcsileg megtisztított s megújult magyarságért perelt. A megmaradásnak, az összetartozásnak olyan távlatos belátásában, ahogyan István belső és külső szorítások közepette népét európaivá tette.

Véletlen-e, hogy első István-drámánk írója, a Bánk bán szerzője, *Katona József*?! Németből való az átdolgozás, érthető hát, hogy majd a későbbi drámák „idegen”-komplexuma, vagy *Katona* „*Gertrud*”-kérdése még nem nyomatékosodik. Bár az irodalomtörténet azt mutatta ki, hogy *Katona* csökkentette az eredeti mű németmagasztalását. *Katona* átdolgozásában *Kupa* és István között dúl a harc. *Kupa* *Adelhaidot*, István mostohaanyját szeretné feleségül venni, s ehhez Magyarország déli részét kéri, és „Engedd . . ., hogy atyáim szokások szerént isteneimet tisztelhessem; úgy örömet eltörlöm lándzsáimnak hegyeit, melyeket ellened forgathatok.” S hozzáteszi: „Miattam étess te akkor bátran német és olasz szünyogokat békességes tartományodban . . .” — ez majd *Petúrnál* már nem a kiegyezés, hanem a békétlenség vezető érve lesz! István *Kupában* az ellenkedőt látja, aki a barátság és a „boldogító törvények” által emberré formálódó királyi törekvést gátolja. István csatát nyer, s ez vezet *Esztergomba*, a koronázásra.

A millenniumi időket említettük, s a körötte való felfokozott buzgalom, a politikai közhangulat, mint tematikus feladvány, a színpadi irodalomban is feltűnik. Többszörös az alkalom, hogy megemlítsük: *Erkel Ferenc* utolsó operáját Istvánról írta. Mint a szakirodalomból tudjuk, *Podmaniczky Frigyes* intendáns azzal a gondolattal adta át a zeneszerzőnek a *Dobsa Lajos* darabjából

Váradi Antal által írott librettót, hogy végre szelíd tárgyú művet zenésítsen meg. Erkel az Operaház megnyitására szeretett volna elkészülni a művel, végül is 1885. május 15-én tartották az ősbemutatót, s a Bánk bán és a Hunyadi László szerzője Istvánt és körét „kenetteljes, semleges” zenével jellemezte, ellenfelét, Vazul alakját harsány, életerős, nemes dallamokkal a király fölé emelte — írja a szakirodalom. Az Erkel-zenedráma konfliktusát találjuk meg egy másik millenniumi hangulatban fogant drámában is; az író, irodalomtörténész, fordító *Szász Károly* István-drámájában, amely 1893-ban jelent meg. Itt István és Koppány ellentétében az utódlás kérdése vetődik fel; s kettejük között harc kezdődik. A király a honfoglaló vezérek vérfogadalmát elveti, mondván: keresztény fejedelemhez „nem illik”. Feszty körképére illő jelenetek követik egymást, míg Koppány elbukik a harcban. Birtoka Istené, határoz a király. Ami azért nem annyira misztikus, mint ahogy tűnik, mert fejedelmi parancs: Koppány földjeinek tizede Pannonhalmát illeti. Aki pedig fölveszi a kereszténységet, az szabad lesz.

Szép és idilli kép ez, de milyen jámbor ambíció múlt és jelen láttatására, ha Ady Endre István-víziójára gondolunk! Az ő magyarsággondjából a későbbi évtizedek István-drámáiba is legfőbb egy-egy fénynyaláb sugárzik.

A harmincas években sorsunk zaklatott-zavarodott állapotában bizonyossági, eligazodási pontok szükségesek. Nem dekoratív önigazolásra, inkább a külső és belső veszélyek tisztázási igényében. Milyen megtartó tanulságokat idéz az istváni idő? — kérdezi *Sík Sándor*, a szegedi egyetem professzora. Ma már nemigen egyezünk vele abban, s korában, a 30-as években sem volt időszzerű válasz, amikor a szent korona apoteózisában látta a viszály csöndesítését, s az egység megteremtését.

Sík Sándor István-darabjával kapcsolatban érdemes említenünk, hogy több más motívum mellett itt tűnik fel az Öreg regős alakja, aki majd Ratkó József művében kap igazi s nagy feladatot. „Hej regő rejtem — mondikálja az öreg, s azzal a figyelmeztetéssel, hogy „Ne bánts a királyt!”. S hogy a misztériumdrámában feltűnik ez az ősi énekmondó, arra talán itt, a Tiszatájban illik utalnunk. Azok a fiatalok ugyanis, akik mesét, népdalokat, betlehemes játékot gyűjteni gyakran megfordultak a szatmári falvakban a húszas évek végén, a harmincas évek elején, éppen Sík Sándor köréhez tartoztak a szegedi egyetemen.

Kós Károly 1934-ben regényben, majd a 40-es évek elején az epikai mű dramatisztált változatában a Nemzeti Színház színpadán idézi meg az Ország-építőt és korát. A mű egyik fő vonulata a keresztény—pogány ellentét, korábbi darabokból ismert konfliktus, ám Kós a jelen, a 30-as évek érzékenységét is kihallotta az ezredfordulóból: a német veszélyt féli. Az ő István király cselekvéseit tekintve kérlelhetetlen és lelkében sajnálja azokat, akiket fel kell áldoznia. A Gézától kapott parancsot szigorúan és következetesen teljesíti. Akár a metszetek zárt sűrítettsége, Kós úgy komponált egy-egy fejezetet a regényben, jelenetet a színpadon. Utóbb épp ezt a linearitást nem éltette igazán sem a budapesti, sem a három évtizeddel későbbi, Szász György által dolgozta gyulai bemutató.

Pogány tüzek! — a német fenyegetettségre *Kodolányi János* is figyelmeztet szerény drámai művében, amelynek ugyan nem István a hőse. Nála már nem a központi vezetés kérdése a tét, hanem a nép megmaradása. A teuton veszély ellenében az ősi állapotban véli a megtartó példát. Távoltartásra figyelmeztet tehát. Aktualitásban fogant, ám túl általános érve mellett a gondolati konstrukció hiányzott ebből a műből. Naiv romanticizmusa lehetett a

másik és nyomatékos ok, hogy az egykori Nemzeti Színház-beli bemutatót soha nem követte újabb előadás.

Ebben a dráma- és színpadtörténeti áttekintésben évtizedeket magunk mögött hagyunk, s újabb műre, eseményre nem hivatkozhatunk. Nem itt a helye, hogy okát részletesen megvilágítsuk. Utalásul annyit: augusztus 20., az alkotmány és az újkenyér ünnepére csonkult. Kicsinyes és kínos önlefozozottságunkban István ugyan mire lehetett volna példa? Az elszigetelődés korában, hogy ő európai méltóságra óhajtotta emelni népét? Emberi, erkölcsi, szellemi értékek folyamatos veszélyeztettségében István intelmei vádbeszédként halalszottak volna.

Jó évtizeddel ezelőtt *Szabó Magda* Az a szép, fényes nap... című darabjában éledt fel újólag történelmünknek nagy fordulója. Pontosabban Géza és Vajk küzdelme mai aktualitásban, s bizony publicisztikus nyelvében erőltetetten is, mai politikai, emberi kérdéseket exponál. Vajk mondja: „lesznek, akiket magasabb cél érdekében meg kell fosztanunk az élettől”. Az idő kerékkötőit megölni tehát? Racionális és praktikus elgondolás! Géza figyelmeztet: azoknak is anyjuk, családjuk van! *És magyarok!* A dráma az államalapítás előjátéka; azzal a pillanattal zárul, amikor Vajk Istvánná lesz. Tragikus színpadi történet Szabó Magda műve; s nem a vita kimenetele miatt az, hanem, ahogyan közben emberek, értékek pusztulnak. Bönge például! Dalaival — az ő fejében ott van a múlt, akárcsak Ratkó sámánjának.

Tudjuk, hogy jó évtizede elkészült már *Boldizsár Miklós* Ezredforduló című munkája, amely bevallottan is opera szöveggönyve, s az 1983-ban a Városligetben elindult István, a király gondolati vezérfonalául szolgált. Erényeit, hibáit most ne méltassuk, s főként ne kokárdás záróképét. Arra utalunk csak, hogy az István—Koppány-ellentét, az István-probléma lefozozottsága *műfaji kénytelenség* is. Több konfliktust dalban deklarál, s nem viszonylatokban és történesben dolgoz ki.

S *Módos Péter*... És itt a földön is című, inkább eseményjátéknak minősíthető gyulai bemutatóját említve érkezünk el a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház ünnepi és kivételes estjéhez, amikor is Ratkó József Segítsd a királyt! című drámáját láttuk megelevenedni.

Nagy László halála előtti utolsó interjújában mondotta: lehet, hogy drámát is írok. Az idő nem volt kegyes hozzá. Drámát akart írni, mert költőként és közösségi emberként egyként érezte: drámai helyzetben vagyunk. S ahogy egy-egy Nagy László-, Csoóri Sándor-, Utassy-, Kányádi-vers pódiumon elhangzik, olyasképpen Ratkó József egy-egy versével kapcsolatban is éreztük, érezzük: meg nem írt jelenkori dráma, drámák töredékei. Nem a pusztulást huhogva, hanem a közösségi életet óhajtvá panaszolhatjuk, hogy lélekszámban megfogyatkozunk. És nap mint nap jönnek a hírek; Ratkó szép, költői kifejezésével szólva: „messzire való maradékaink” naponként új és új megaláztatást szenvednek...

Ratkó József emberi és közösségi méretét tekintve is sűrű szövésű drámát alkotott. A verses mű drámai erővel jelenít meg embereket, sorsokat. Mélyen és részletesen kellene elemeznünk, miféle rétegei vannak Ratkó drámai nyelvének. A sámáni dal, az Ómagyar Mária-siralom, népi fordulatok, Illyés Gyula, Szenci Molnár Albert sorai-gondolatai, az erdélyi nyelv ízei, és Ratkó ismert költői ereje egységes szervezettségben nagy formátumú művé sűrűsödnek István-darabjában.

Lefokoznánk a költő-drámáirót, ha csak nyelvében jelölnénk meg színpadi

vivőerejét. Emberek-érvek csatájában is erős és feszes ez a dráma. Amelynek történeti ideje is emberi és vezetői sorskérdést, sorskérdéseket exponál: Imre herceg halálának pillanata a váltóidő. Amikor is a *jövő válik kérdéssé*. Ki kövesse Istvánt? Személyes fájdalom, uralkodói aggodalom az, ami István lelkét hasítja; körötte pedig háborgó indulatok. A királynő ellen, aki idegen vér. De hát nem Istvánt hangoztatta-e intelemként: előny a többféleség! Uralkodói parancs az igricek ellen — s íme Pető fiának, a csángó magyarnak nyelvét kiszakították István parancsára, úgy járja „szülötte földjét” s botokon őrzi a verset, a közösség emlékezetét. Megrendítő jelenet, s már a megvalósítással kapcsolatban itt jelezzük, a rendező kitűnően megoldotta ezt a kényes színpadi vallomást. Erre a jelenetre utalva még: nemcsak az összetartozásról szól Ratkó eddigi színpadon még nem tapasztalt jajdulással, de a költészet sorskérdése is benne feszül a néma vallomásban. Ratkó a versben bujdosó keserű jelenidejűségéről is drámai jelentéssel szolgál. S tragikus pillanatot Zeréndé is; aki a törvény végrehajtója: nyelvét vette a csángó igricnek.

De más pazar drámai kapcsolatokat említhetünk: az Öreg és a Főpap, az Öreg és István, István és a Főpap hit, hagyomány, folytonosság, jövő kérdéséről élesen fogalmazott dikcióit. És mennyi sors elevenszik meg Ratkó színpadán! Gondoljunk Sebőre, akit az „ölök vagy ölődöm”? — kérdése feszít. Említhetjük Decse és Csete alakját, vitájuk, majd elbukásuk igazi emberipolitikai sorsokat mutat. S ezt azért is említjük nyomatékkal, mert történelmi darabok gyakori hibája, hiánya, hogy epizódalakok inkább arctalan, hangulati és térbetöltő megbízatással szerepelnek. Ratkó Józsefnek sikerült erős arckokat is formálni. Akik árnyalják, mélyítik a drámaírói gondolatot.

S a korábban említett drámák István—Vászoly-konfliktusa Ratkónál nem mutatkozik leegyszerűsítve. Hősét és korát bonyolultabban látja szerzőnk, mint két hit ütköztetését. Vászoly méltó lehetne a trónra, de áldozattá lett, s már megvakítva nem vállalhatja az uralkodást. Már csak azért se, mert mások tanácsára szorulna.

Hogy milyen sok hangon szól ez a dráma, azt Gizella alakja is példázza; a drámán belül külön monodráma az a lírai megrendültség, ahogyan a királynő fiacskáját siratja. Sok, s bizonyára a műhöz méltóbb elemzést olvashatunk még Ratkó József drámájáról, mi most hadd folytassuk a színház iránti dicsérettel. E rövid életű színháznak is immár megújuló korszakát regisztrálhatjuk *Léner Péter* igazgató munkájában. S ebben a törekvésben is jelentős tett a Segítsd a királyt! színpadra vitele. *Nagy András László* rendezésében. (Figyelmes és kivételes ez a bemutató még úgy is, hogy a művet a színház az *Életünk* könyveként kezünkbe adja.) *Szlávik István* játékeret tervezett, hátul, középen egy szétnyíló bőrlepel mögül égő gyertyákkal egy kápolna tűnik elő — látványnak is felemelő! Elöl a koporsó; szép rendezői gondolat, hogy az Öreg is erre helyezi magát, amikor örök álomra szenderül. Nagy András László finoman mozgatja színészeit, olykor persze gondban van, amikor jó időn át egy-egy szereplőnek érve és szava nincs. Ott statikus a jelenet. Egyik-másik pillanatban több bátorságra is biztatjuk; mintha az ő félszégét is éreztük volna az indító képből, amikor az Öreg és a gyermek Imre a természetben együtt vannak. (Zárójelben: a fűvökán áradó füstmegoldás a színház technikai állapotát nemigen dicséri. Utóbb, úgy hírlík, ez a kép elmaradt az előadásból.)

Pontos és világosan vezetett rendezői munka; s vissza-visszatérve a nyír-egyházi színházba, most tűnik föl, *mennyit erősödött a társulat!* Öröm látni *Holl Istvánt*, aki nehéz évek után remélhetően új színészi korszakát kezdi az Öreg szerepével. Holl valóban rejtezik a szerepben és a szövegben; elmerülve

hozza az Időt, a tisztességet. Lírai emelkedettség és drámai erő együtt van Holl szerepformálásában. *Csikos Sándor* remek színészi kondícióban van (vigyázat, azért ne túl sok felelősséget; Holl István is megszenvedte Pécsett!). István királya: zengő dikcióban is személyes politikai kétségekkel élő ember. *Szigeti András* Vászolya, akár kendő nélkül is bejöhet; fehér kötés nélkül is sorsára irányítja figyelmünket. *Bárány Frigyes* a távolról jött, s hiábavalóságára döbbsen Püspök szerepében méltóságot és karaktert adott. Említettük már, hogy dramaturgiaiilag, színpadilag milyen kényes a Csete—Pető fia jeletet; *Vitai András* és *Rudas István* zavartalanul, bravúrosan megoldja. Az írott szöveg alapján nem képzeljük ennyire életerősnek Gizellát; *Szabó Tünde* fiasiratóját mégis szépen, bensőségesen oldja meg.

A Segítsd a királyt! a nyíregyházi színház édes szülőtte, gyermeke. Amelyet érdemes repertoáron tartani, közben csiszolni, a játékidőt rövidítendő. Egy-két suta pillanatot módosítani. (A gyilkossági kísérletekre gondolunk például, amelyek, tudjuk, szerepelnek a legendákban is, ám színpadi megoldásban romantikusnak tetszik.) Jelentős dráma Ratkó József munkája. Ezt az előadást szeresse, őrizze és tartsa életben a nyíregyházi színház. S ha nem tekintenénk arra, hogy az Oszlopos Simeon, az Ördögök, a Bátori advent és más művek előadásával máris mértéket teremtett magának az ország színházi életében, akkor is elmondhatnánk, hogy Ratkó József darabjáért is *érdemes volt színházat alapítani Nyíregyházán*.

Ratkó József műve több önmagánál. Nemcsak a drámát, drámánkat mutatja föl. A lehetséges, a virtuális is ott lebeg a mű felett. Vezetőjét és az ő népét hiányaiban, gyöngeségeiben, *lehetetlenségben* is föl nem adhatónak véli. Mert az egység áhitása mindennél fontosabb. Tudatosítja itthoni és messzire való maradékainkkal, hogy „nagy szükségünkben vagyunk összekötve”.

ABLONCZY LÁSZLÓ

Művek közelről

Kurucz D. István: Tanácsköztársaság című falképéről

A tanyák, rónasági messzeségek, csikósok, juhászok, alföldi vásárosok, kombájnosok, rizsaratók, vásárhelyi házsorok festőjeként ismert Kurucz D. István műveiben nem nehéz fölfedezni a falképek megalkotására hivatott művészt. Sok alkalmá tehetsége kamatoztatására ilyen téren nem adódott. A Magyar Népköztársaság érdemes és kiváló művészenek, aki korábban a Munkácsy- és SZOT-díjat és a Tornyai- emlékérmét is elnyerte, hetvenéves korára csupán három falképe látható. Készülni is csupán eggyel több készült. A Kos-